

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

معاونت پژوهش و فن آوری

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

یادری از خداوند بمان و اعتماد بر این که عالم مضر خداست و همواره مایه بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه اہمیت جایگاه دانشگاه و انجمن علمی فرهنگ و تمدن بشری، مادیان و انجمن و اصنام بہایت علمی

و انجمن علمی دانشگاه آزاد اسلامی متقدمی کریم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داد و از آن تخطی نکنیم:

۱- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای بی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از حرکت پنهان سازی حقیقت.

۲- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.

۳- اصل مالکیت مادی و معنوی: تمہد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه بهکاران پژوهش.

۴- اصل منافع ملی: تمہد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن بهر مشر و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

۵- اصل رعایت انصاف و امانت: تمہد به اجتناب از حرکت جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجسزات و منابع در اختیار.

۶- اصل رازداری: تمہد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهاد های مرتبط با تحقیق.

۷- اصل احترام: تمہد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب تقد و خودداری از حرکت حرمت شکنی.

۸- اصل ترویج: تمہد به رواج دانش و اشناندن نتایج تحقیقات و انتقال آن به بهکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.

۹- اصل برکت: التزام به برکت جویی از حرکت رفقار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شائبه های غیر علمی آبلانند.

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه
تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی
ارشد (M.A)

گرایش: تاریخ ایران دوره اسلامی

عنوان:

نقش حاج احمد کسمائی در نهضت جنگل

استاد راهنما:

دکتر فیاض زاهد

استاد مشاور:

دکتر نعمت الله احمدی نسب

پژوهشگر:

مجتبای احمدی گیگاسری

زمستان ۱۳۹۱

تقدیم بہ:

پدر و مادر، دریای بی کران فداکاری و عشق کہ وجودم برایشان ہمہ رنج بود و وجودشان برایم ہمہ مہر

و بہ:

ہمسرم، اسطورہ زندگیم، پناہ محبتگیم و امید بودنم

سپاسگذاری:

از استاد با کمالات و شایسته؛ جناب آقای دکتر فیاض زاهد که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از بیچ کلمی در این عرصه بر من دریغ نمودند و زحمات را سبانی این رساله را بر عهده گرفتند؛
از استاد صبور و متین، جناب آقای دکتر نعمت الله احمدی نسب که زحمات مشاوره این رساله را در حالی منتقل شدند که بدون مساعدت ایشان، این پروژه به نتیجه مطلوب نمی رسید؛
و از استاد فرزانه و دلسوز؛ جناب آقای دکتر محبتی خلیفه که زحمات داور می این رساله را منتقل شدند؛ کمال تشکر و قدردانی را دارم
باشد که این خردترین، بخشی از زحمات آنان را پاس گوید

بسمه تعالی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی : تهران مرکزی کد واحد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۵۰۳۹۰۱۰۱۲۱۱۰۱
عنوان پایان نامه: نقش حاج احمد کسمائی در نهضت جنگل	
نام و نام خانوادگی دانشجو: محمدرضا احمدی گیگاسری شماره دانشجویی: ۸۹۰۹۴۲۴۵۶۰۰ رشته تحصیلی: تاریخ- تاریخ ایران اسلامی	تاریخ شروع پایان نامه: ۹۰/۸/۲۰ تاریخ اتمام پایان نامه: ۹۱/۱۱/۰۲
استاد/ استادان راهنما: دکتر فیاض زاهد استاد/ استادان مشاور: دکتر نعمت الله احمدی نسب	
آدرس و شماره تلفن: خیابان آزادی، خاآذر بایجان، خ قصرالدشت بعد از بهنود کوچه عزت زاده پلاک ۲۱ واحد ۲- ۰۹۳۹۰۹۷۱۳۷۳	
چکیده: از نظر نگارنده بخش مهم حیات جنگل مرحله نخست قیام و پیش از انقلاب اکتبر ۱۹۱۷م و زمانی است که هنوز بلشویک‌ها وارد این نهضت نشده و این مرحله از قیام بیشتر سبقه ملی و مذهبی دارد و از ویژگی‌های آن عدم اتکاء به کشور روس و عدم مداخله این کشور در امورات جنگل است. پایان نامه حاضر به چهار بخش تقسیم شده در بخش نخست با کنکاش بر اوضاع سیاسی ایران به ویژه شکست اصلاحات، اوضاع سیاسی، اقتصادی و فرهنگی گیلان قبل از آغاز نهضت و تأثیرگذاری آن بر روند شکل‌گیری نهضت جنگل، چگونگی شکل‌گیری اتحاد اسلام، بررسی اختلافات و اصطکاک‌های موجود میان دکتر حشمت و احسان الله‌خان با میرزا کوچک خان و در نهایت به تحلیل و نوع تعامل حکومت مرکزی با نهضت به اتمام می‌رسد. بخش دوم به طبقات اجتماعی عصر قاجار اشاره شده و به تحلیل تیپ شناسی نیروهای جنگل کشیده شده است. بخش سوم با پیشینه حاج احمد و نحوه و دلایل پیوستن وی به نهضت و نوع تعاملات و تعارضات این دو شخصیت (حاج احمد و میرزا) پرداخت شده است. بخش چهارم اوضاع داخلی نهضت پس از تغییرات جهانی و عوامل موثر برگسست روابط حاج احمد با میرزا می‌پردازد. هدف پژوهش حاضر، نقش حاج احمد کسمائی در نهضت جنگل و بررسی موردی اختلافات با میرزا با تکیه بر بازسازی وقایع تاریخی و اوضاع داخلی نهضت جنگل است تا بتوان درک صحیح و درستی از وقایع مورد نظر و اعمال افراد فراهم آید. کلید واژه: نهضت جنگل، میرزا کوچک خان، حاج احمد کسمایی، بلشویک‌ها، جنبش	

تاریخ امضاء:

مناسب است

مناسب نیست

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه

فهرست مطالب

صفحه

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱) مقدمه.....	۱
۲-۱) بیان مسأله.....	۳
۳-۱) هدف تحقیق.....	۴
۴-۱) پیشینه تحقیق.....	۴
۵-۱) سوالات و فرضیه‌ها.....	۸
۶-۱) روش تحقیق.....	۸

فصل دوم: کلیات نظری و تاریخی

۱-۲) اوضاع سیاسی ایران در آستانه نهضت جنگل.....	۹
۲-۲) اوضاع گیلان در آغاز شکل‌گیری نهضت جنگل و نقش اتحاد اسلام.....	۱۵
۱-۲-۲) گیلان و حکومت مرکزی (زمین نقطه اتکاء).....	۱۶
۲-۲-۲) هجوم اقتصادی روسیه (آغاز و ابستگی و نابسامانی).....	۱۹
۳-۲-۲) مشروطه طلوعی آزادی (قصه‌ی ناتمام).....	۲۳
۴-۲-۲) اتحاد اسلام (اجماع افکار نهضت!).....	۲۶
۳-۲) منازعات و تعارضات درونی نهضت جنگل.....	۳۱
۱-۳-۲) دکتر حشمت.....	۳۱
۲-۳-۲) احسان الله خان دوستدار.....	۳۷
۴-۲) تحلیل روابط نهضت جنگل و حکومت مرکزی در مرحله نخست قیام.....	۴۵

فصل سوم: خاستگاه اصلی اجتماعی نهضت جنگل

- ۵۴..... (۱-۳) روحانیت
- ۵۴..... (۱-۱-۳) مناسبات روحانیت با حکومت
- ۵۷..... (۲-۱-۳) تعامل روحانیت با مردم
- ۶۰..... (۲-۳) خوانین و مالکین
- ۶۳..... (۳-۳) اصناف و پیشه‌وران
- ۶۶..... (۴-۳) شهرنشینان
- ۶۹..... (۵-۳) روستائیان
- ۷۲..... (۶-۳) تحلیل تیپ شناسی اجتماعی در نهضت جنگل

فصل چهارم: حاج احمد کسمائی و نهضت جنگل

- ۸۱..... (۱-۴) پیشینه حاج احمد
- ۸۳..... (۲-۴) اتحاد حاج احمد و میرزا کوچک خان
- ۸۷..... (۳-۴) کسماء پایگاه طبقاتی حاج احمد
- ۹۰..... (۴-۴) نحوه تعامل و آغاز انشقاق حاج احمد و میرزا کوچک خان
- ۹۲..... (۱-۴-۴) انتخاب گوراب زرمیخ نقطه آغازین کدورت‌ها؟!
- ۹۶..... (۲-۴-۴) قتل مفاخرالملک آیا اختلافات شدت می‌گیرد؟
- ۹۹..... (۳-۴-۴) آغاز بحران مالی و تیره شدن روابط حاج احمد و میرزا

فصل پنجم: فروپاشی از درون

- ۱۰۸..... (۱-۵) جنگ منجیل رویاروی سرنوشت ساز
- ۱۱۸..... (۲-۵) حاج احمد و حکومت مرکزی

۱۲۸.....نتیجه گیری (۳-۵)

۱۴۵.....**منابع و ماخذ:**

۱۴۹.....چکیده انگلیسی

فصل اول

کلیات تحقیق

(۱-۱) مقدمه

آنجایی که جامعه بطور خاص حکومتتواند پتانسیل نیروهای اجتماعی کارآمد و فعال را سمت و سو و در جهت اهداف عالی کشور بکار ببندد ناخودآگاه کنترل این دسته از نیروها را از دست خواهد داد این وضع اگر با فشار خارجی توأمان گردد این نیروهای مولد بیشتر از گذشته احساس خطر نموده و درصدد تغییرات بنیادی در جهت دگرگون ساختن وضع موجود بر می آیند. در چنین شرایطی است که کانونهای مقاومت به شکلهای مخفیانه و زیرزمینی شروع به رشد می کنند و گروههای مسلحانه را شکل می دهند. اقدامات مسلحانه بر علیه حکومت و وضع موجود نه خواست قلبی این قبیل نیروها بلکه برآیند واکنش اجتماعی گروه سرخورده ای است که از ایجاد یک نقشه راه مسالمت آمیز برای رسیدن به اهداف عالی خود درمانده و تنها راه نجات خود و کشور را در بدست گرفتن اسلحه و اعمال زور می بینند با علم و آگاهی بر این موضوع که نتایج اینگونه اقداماتشانغیر قابل پیش بینی و بر وفق مرادشان هم نباشد.

در پی ناکامی مشروطه خواهان در ایجاد ثبات و امنیت، اوضاع ایالات و ولایت کشور، از هم گسیخته شد. در این میان در برخی از این ایالاتها مجموعه ای از قیامهای شکل گرفت که قیام میرزا کوچک تحت عنوان نهضت جنگل از زمره این قیامها بود.

قیام میرزا کوچک خان جنگلی که تاکنون از زوایای مختلفی مورد بررسی قرار گرفته است، از جمله مهمترین این جنبش‌هاست. این نهضت تحت تأثیر عوامل داخلی نظیر فروپاشی ساختار سیاسی، تضاد منافع، نابرابری‌ها و بی‌نظمی اجتماعی و شرایط بین‌المللی (جنگ جهانی اول) شکل گرفت و شعار اصلی خود را بر مبنای آزادی ایران و مبارزه با استعمارگران بنا نهاد. حوزه جغرافیایی آن در منطقه گیلان و در ابتدا، در برخورد نزدیک با یک کشور استعماری (روس) بود.

میرزا کوچک خان برای اینکه بتواند این جنبش را پایه‌گذاری کند به یک حامی مالی که آشنا به این منطقه نیز باشد نیاز داشت. مهم‌ترین کسی که می‌توانست دارای چنین امتیازاتی باشد و هم بتوان به او اعتماد کرد همانا حاج احمد کسمائی بود. اگرچه میرزا در جستجو خود در منطقه فومنات پیشنهادات اینچینی را به دیگر ملاکان نیز مطرح نموده بود ولی نتوانسته آنها را متقاعد و همگام خود سازد. به ناچار وی به همان منبع اولیه خود (کسمائی) اتکاء نمود و مبارزه خود را آغاز کرد.

تفسیر و تحلیل نقش حاج احمد در جریان نهضت بسیار حساس، پر خطر و چالش برانگیز است. کسی که متهم به خیانت است. آیا اینک می‌توان او را از امر میرا دانست؟ اتهامات اینچینی کافی بود که کمتر مورخی حاضر شود در مورد شخصیت حاج احمد به تحقیق هم‌جانبه پردازد و دلایل جدایی وی را از نهضت بشنود زیرا دیگر نه گوش شنوایی است نه کسی راغب است در مورد فردی که متهم به خیانت است تحقیق کند.

نقش حاج احمد کسمائی در پیشرفت آنروز نهضت بر کسی پوشیده نیست. کسی که دارای موقعیت محلی و منطقه‌ای و تمکن مالی بسیاری بود و می‌توانست کمک حال قیام باشد در ابتدای کار نهضت روند همکاری میان حاج احمد با میرزا بسیار مثبت و سازنده بود متها به مرور این همکاری شیب منفی به خود می‌بیند. چنانچه که این دو رهبر درگامهای اولیه خود نهادی را پی‌ریزی کردند به نام اتحاد اسلام تا تصمیمات جنگل نه بر اساس خواست فردی بلکه با اجماع بدست آید. اما این سازمان بعدها به یکی از عوامل تسریع کننده اختلافات در بین نیروهای جنگل تبدیل شد. بیشتر افراد این سازمان به حاج احمد وابستگی داشتند تا به میرزا، از اینرو بود که این سازمان همیشه مورد تیغ انتقادات نیروهای طرفدار میرزا قرار گرفت و عمر این سازمان نیز تا زمانی بود که حاج احمد در

نهضت حضور داشت و پس از تسلیم شدن وی این سازمان نیز منحل گردید. با توجه به اینکه سیر حرکت نهضت نمی‌توانست ثابت و در یک جهت باشد میرزا تصمیمی اتخاذ نمود که می‌توانست آغازگر چالش جدید با حاج احمد گردد. انتخاب گوراب زرمیخ؛ و هجوم نیروها غالباً غیر بومی به این منطقه و جداسازی آن با نیروهای بومی، سرآغاز نقاری شد که تا پایان مرحله اول نهضت وجود داشت و هرگز رفع نشد.

در میان نیروهای بومی، حاج احمد کسمایی نقش منحصر به فردی داشت. وی و یارانش بدنه اصلی قیام جنگل را تشکیل می‌دادند. در یک معرفی کوتاه می‌توان برای حاج احمد نقش: تامین کننده بار مالی نهضت، مشاوری امین برای میرزا کوچک خان و بالاخره مرد کارزار میدان نبرد با موفقیت‌هایی چند در ماموریت‌های نظامی و... قائل شد.

(۱-۲) بیان مسأله:

قیام میرزا کوچک خان و یارانش را با عنایت به حضور و نقش اقشار و گروه‌های مختلف در منطقه گیلان، می‌توان از منظر جامعه‌شناسی سیاسی مورد بررسی ویژه قرار داد؛ در این بین وجود حاج احمد در این جریان با کارکردی منحصر بفرد خود قابل تأمل و موشکافی است. اختلافات وی با میرزا کوچک‌خان در بخشهای نظیر انتخاب گوراب زرمیخ به‌عنوان پایگاه نظامی، بحران مالی و محدود شدن اقتدار وی در این حوزه، ادامه کار نهضت پس از پایان جنگ جهانی اول و از همه مهمتر نقش آفرینی نیروهای بومی از یک سو و عناصر غیربومی از دیگرسوی حائز اهمیت است. اما در مورد نیروها حاضر، به طور کلی می‌توان آنها را در دو گروه نیروهای بومی با رهبری حاج احمد کسمایی و نیروهای غیر بومی که غالباً دارای گرایش‌ات حزبی و به دنبال منافع سیاسی بودند، بررسی کرد. از این منظر هر گونه بی‌تدبیری می‌توانست بر ماهیت دوگانه و صف کشی‌های درونی قیام تأثیر گذارده، زمینه‌های شکست از درون نهضت را فراهم کند. ضعف مدیریت از یک سو و نفوذ برخی از

عناصر ناشناخته غیر بومی، شرایطی را فراهم کرد که منجر به حاشیه نشینی و در نتیجه جدایی بخشی از نیروهای بومی از نهضت گردید.

(۳-۱) هدف تحقیق:

در این پژوهش سعی خواهد شد تا زوایای پنهان، بحث برانگیز و پرابهام شخصیت حاج احمد کسمائی به عنوان یکی از ستونهای نهضت جنگل و انگیزه وی در پیوستن به جنگل و جدایی آن شناسانده شود تا درک صحیح و درستی از اقدامات وی حاصل گردد.

(۴-۱) پیشینه تحقیق:

در باب پیشینه تحقیق باید گفت هیچگونه پژوهش یا مقاله‌ای که به بررسی همه جوانب شخصیت حاج احمد بپردازد دیده نشد. از این رو به معرفی چند کتاب که درباره نهضت جنگل نگاشته شده که اشاره‌ای نیز به حاج احمد و اعمال او کرده‌اند خواهیم پرداخت. در اغلب منابع جنگل، اطلاعات در مورد شخصیت حاج احمد با نقصان روبرو است و بیشتر داده‌ها به اقدامات وی تا زمان حضورش در نهضت جنگل است. تنها منبعی که اطلاعاتی در خور و شایسته‌ای به پژوهشگر می‌دهد همانا یادداشت‌های احمد کسمائی است.

۱- کتاب تاریخ جنگل تالیف صادق مهرنوش دارای ۵ جلد این کتاب، مجموعه‌ای از خاطرات

صادق مهرنوش است، ۱۳۵۹.۱۲۷۸ ش، که در نهضت جنگل با عنوان صندوق‌دار، حق العبور

حضور داشته و از شاهدان نهضت به حساب آمده است. وی در میان یاران نهضت جنگل با

نام «صادق شعله» شناخته می‌شد این کتاب، بین سالهای ۱۳۳۴ تا ۱۳۴۵، در رشت چاپ و

منتشر شد و با توجه به حضور نویسنده در ماجراها، مستند و بسیار خواندنی است و در آن

آداب و رسوم محله‌ها و رخدادهای شهر رشت به وضوح قابل لمس است مهنوش را می‌توان از اولین کسانی دانست که به چاپ خاطرات خود در زمینه وقایع نگاری جنگل همت گماشت.

۲- کتاب **شعله شمع جنگل** تالیف **محمد جعفر طاهری رشتی** این کتاب بهتاریخچه‌ای از زندگی میرزا کوچک خان جنگلی پرداخته و به تحلیلی از نهضت جنگل کشیده شده است. در این کتاب، نکات زیبایی درباره تاریخ گیلان، به خوانندگان ارائه می‌شود.

۳- کتاب **سردار جنگل** تالیف **ابراهیم فخرایی** انتشارات جاویدان، وی ابتدا منشی میرزا کوچک بود سپس حسابرسی و پرداخت جیره نفرات جنگل به وی محول شد و در نهایت تصدی تشکیلات فرهنگی جنگل به او سپرده شد. این کتاب درباره شخصیت میرزا کوچک خان و آراء و افکار اوست. فصل آخر کتاب هم فصل انتقاداتی است که در آن به بسیاری از شبهات و غرض‌های مخالفان پرداخته شده است. در این کتاب نقش انگلیس و شوروی و چگونگی اتحاد دو ابرقدرت برای نابودی نهضت جنگل به خوبی بیان شده است. استفاده از عکس‌های بکر و ناب در تعداد زیاد در صفحات کتاب، مطالب را جذاب‌تر و خواندنی‌تر کرده است.

۴- کتاب **تاریخ انقلاب جنگل** (به روایت شاهدان عینی) تالیف **محمد علی گیلک** انتشارات گیلکان وی کمیسر فواید عامه نهضت جنگل بود وی از جمله کسانی بود که از ابتدا تا انتها نهضت حضور داشته است. کتاب وی از جمله منابع دست اول بشمار می‌آید که تمام وقایع را از ابتدا و به شکل ساده و روان بیان داشته است از ویژگی‌های این کتاب شرح حال اعضای نهضت جنگل است.

۵- کتاب **نهضت جنگل و اوضاع فرهنگی - اجتماعی گیلان و قزوین** به کوشش **سید محمد تقی میرابوالقاسمی** نشر گیلکان این کتاب خاطرات **صادق کوچکپور** افسر نهضت جنگل که در اوائل در شهربانی رشت خدمت نمود است او در اکثر عملیات نظامی جنگل شرکت

نمود که در برخی از آنها سمت فرماندهی داشت که نخستین آن حمله به کنسولگری انگلیس بود. او از شاهدان عینی در مقطع اول سرکوب نهضت جنگل بود و جزء کسانی بود که در گروه میرزا تحت تعقیب قرار گرفته و آخرین لحظه وداع دکتر حشمت از میرزا را ثبت نموده است. بخش دوم کتاب وی به فعالیت فرهنگی در گیلان و قزوین و فعالیت در حزب توده از سال ۱۳۲۰ در گیلان است.

۶- کتاب یادداشتهای احمد کسمایی از نهضت جنگل به کوشش منوچهر هدایتی خوشکلام

دارای ۲۳۲ صفحه نشر کتیبه گیل این کتاب ابتدا توسط پوراندرخت کسمایی فرزند حاج احمد در آمریکا منشر شده است. حاج احمد در شکل گیری نهضت جنگل نقش فعالی داشت او حامی مالی و به عبارت دیگر بازوی راست میرزا در مرحله اول بود. بعدها از این نهضت جدا شد و از طرفانقلابیون متهم به خیانت و سازش با حکومت مرکزی گردید. یادداشت های او تصویرگر گوشه‌هایی کمتر شناخته شده از شکل گیری نهضت جنگل و پایان کار بصورت روایی است.

۷- کتاب‌نگاهی از درون به انقلاب مسلحانه جنگل تألیف محمدحسن صبوری دیلمی نشر

مظاهری وییکی از اسرای جنگلی که خاطرات خود را در کتابی به نام به رشته تحریر در آورده در این زمینه اطلاعاتی از او در این موقعیت دولتی به دست داده است. کتاب وی با معاهده کوچک خان با بلشویک‌ها به پایان می‌رسد.

۸- کتاب دکتر حشمت که بود، داستان جنگل چه بود تألیف میرزا محمد تیممی طالقانی نشر

رسانش این کتاب که نخستین بار در سال ۱۳۲۴ خورشیدی چاپ شده، گزارشی است درباره نهضت جنگلو نقش و فعالیت های «دکتر علی اصغر حشمت» است. او (میرزا محمد تیممی طالقانی) زمانی در گیلان زندگی می کرده و از رویدادهای جنگل آگاهی داشته است. از طرفی دیگر به تصریح خود در کتابش، فرستاده دولت «وثوق الدوله» به گیلان، برای مذاکره

صلح بودهو با «دکتر حشمت» ملاقات کرده است. پیداست که نویسنده، آشنایی نزدیکی با «دکتر حشمت» داشته و از روایات و خاطرات او برای تألیف کتاب، بهره برده است. در پایان نیز تصاویری از دوران زندگی دکتر حشمت آورده شده است.

۹- کتاب خاطرات سعدالله خان درویش: رئیس مجاهدین نظامی جمعیت جنگل تألیف

جهانگیر درویش ناشر موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران این کتاب بخشی از خاطرات و مشاهدات سعدالله خان درویش است. وی از جانب میرزا به سرپرستی مجاهدین نظامی منصوب می‌شود. این کتاب ابتدا با شرح زندگی و عضویت سعدالله خان درویش در کمیته برلن شروع و با مشاغل دولتی که وی پس از سرکوب نهضت عهده‌دار آن بود به اتمام می‌رسد. صفحات کتاب با تصاویری از اسناد مربوط به انقلاب جنگل و عکس‌هایی از زندگی خصوصی نویسنده همراه است.

(۱-۵) سوالات و فرضیه‌ها:

۱. چه عواملی باعث شد که حاج احمد به نهضت جنگل ملحق گردد؟
به نظر می‌رسد عوامل متعدد در پیوستن حاج احمد به نهضت جنگل دخیل باشد که منابع به آن کمتر توجه کرده‌اند.
۲. آیا نهضت جنگل بدون حمایت وی می‌توانست بقاء و دوام داشته باشد؟
به نظر می‌رسد حضور حاج احمد نقش تعیین کننده‌ای در پیشرفت و شکست نهضت در مرحله نخست نهضت داشته است.
۳. دلایل جدایی وی از نهضت چه می‌تواند باشد؟
به نظر می‌آید غیر از عوامل داخلی نهضت و اوضاع جهانی، عوامل شخصی نیز در تصمیم‌گیری حاج احمد مبنی بر جدایی وی متأثر بوده است.

(۶-۱) روش تحقیق:

روش تاریخی است که بر اساس اسناد و مدارک و کتب معتبر بتوان به صورت توصیفی _ تحلیلی وقایع را بررسی کرد.

فصل دوم

کلیات نظری و تاریخی